

Huwelijk

H. A. SPANDAW

Aan mijn gade

Gij vroeg mij menigwerf, mijn waarde!
waarom ik niet het speeltuig snaarde
voor 't kroost, dat onze liefde en harten samen hecht?
Ach! als die dierbren bij ons spelen,
ons beurtelings kozen, lieven, strelen
en door hun zoet gevlei steeds nieuw genoeg en telen,
de wellust zijn van onze echt,

als 't poezel wichtje in onschuld dartelt
en op uw schoot gelukkig spartelt,
wen gij 't zijn zaligheid, uw volle borsten, biedt;
dan – dankbaar voor die zegeningen,
die we onverdiend van God ontvingen –
poog ik, vol rein gevoel, zo vaak een lied te zingen...
Doch wat ik zing voldoet mij niet.

'k Weet aan mijn toon wel klem te geven,
't ontbreekt mij niet aan kracht en leven,
aan vuur, aan geestdrift en aan dichterlijke zwier,
'k voel wel bij mij de boezem zwoegen
van zuiver vaderlijk genoeg en...
maar tracht ik dit gevoel tot woorden saam te voegen,
dan vind ik leven, kracht, noch vier.

Mag mij de liefde 't hart verrukken,
zoek ik die geestdrift uit te drukken
en staar ik op mijn kroost... een nooit gekend gevoel
schijnt dan mijn boezem te verslinden...

maar 'k moet me aan dode woorden binden
en de armoe van de taal en beelden ondervinden...
en alles wat ik schrijf, is koel.

'k Begrijp nu, waarom in die landen
waar steeds natuur in lustwaranden,
in jeugdig lachend groen en eeuwge lente prijkt,
zo weingen zijn, die haar bezingen;
en zij het meest de snaren dwingen
voor haar betoovrend schoon, die 't levenslicht ontvingen
in 't oord dat een woestijn gelijk.

Ja! wie 'n Tempe's zaalge dreven
in zielsbegoochling rond mag zweven,
uw heerlijkheid aanschouwt, o Goddlijke natuur!
vindt, – hoe ook beek en bron en lover
en Filomeel zijn hart betover' –
stort hij zijn rein gevoel in beeld of woorden over,
geen levenwekkend dichtrenvuur.

Mij, wie in 't lieflijk huwelijks Eden
het zaligste aller zaligheden
te beurt viel, op wiens sponde een zoete zielrust dauwt,
mij kan de zangdrift wel ontvonken...
maar ben ik, van verrukking dronken,
geliefde! met mijn kroost aan uwe borst gezonken,
dan kwijnt de kunst, de zangdrift flauwt.

Ik kan dus, leven van mijn leven!
uw wensen geen voldoening geven,
schoon liefde mij aan u en aan mijn kindren boeit;
met u de vrucht der liefde plukken,
u door mijn tederheid verrukken –

dit kan ik... maar 't gevoel door woorden uit te drukken...
't Vuur is te sterk dat in mij gloeit.

Mijn lied mocht hem dan al bekoren,
wie 't zalig lot niet is beschoren,
dat aan een gades borst een teedre zuigling lacht;
en u, die mij erom mocht vragen,
zou 't zeker ook, in schijn, behagen:
maar nimmer wenst mijn hart een lofspraak weg te dragen,
zo 'k die mijzelf niet waardig acht.

H. TOLLENS CZ.
De echtscheiding

Niet steeds is de liefde bestendig van duur,
hoe snel zij de boezem deed jagen;
zij blust wel somwijlen ontijdig haar vuur,
hoe hel zij de vonk had geslagen;
en strikt zij haar bloemen weer los van het paar,
dan tilt het, o jammer! zijn keten zo zwaar,
en kan die welras niet meer dragen.

Dat leed was het lot van Lorenzo weleer,
het lot van Lenore voor dezen:
hen knelde de keten, o jammer! zo zeer,
waartoe zij zich voelden verwezen.
De rozen verbleekten, verdorden alree,
de doornen deed beiden de boezem zo wee:
de wond wou niet langer genezen.

'Och,' zuchtte Lorenzo, zijn kind aan zijn hart,
zo diep met de vader bewogen,

'och, lieve, vergoed en vergeld eens mijn smart;
geen ander zal 't immer vermogen!
God geef het en gun mij die troost in mijn rouw!
Gelijk nooit uw harte naar 't harte der vrouw,
wier borsten u hebben gezogen.'

'Helaas,' kreet Lenore, van smart en van spijt
gegriefd en verbitterd van zinnen,
'och, kind, dat zo vroeg en zo droef met mij krijt!
blijf altoos uw moeder beminnen:
al staan u ook de oogjes zo zwart en zo hel,
al lijkt gij uw vader van trekken zo wel,
gelijk hem toch nimmer vanbinnen.'

Zo sarden ze elkander, verhit op elkaar,
en zaten neerslachtig te treuren;
zo tilden zij beiden hun keten zo zwaar
en lieten hun bloemen verkleuren;
zo reten zij beiden de boezem zich stuk,
en morden en wrokten, en vloekten hun juk,
en wilden niet langer het beuren.

'Kom mee,' riep Lorenzo, 'kom mee dan, o vrouw!
Ginds is weer de rechter gezeten:
verscheur' hij nog heden die hatelijke trouw,
verbreek' hij voor eeuwig die keten!' –
'Kom mee dan!' hernam zij, en ging waar hij toog
en wiste nog eerst zich een traan uit het oog,
zo rood en zo bitter beketen.

'Hier hebt gij,' dus sprak hij, 'o rechter! ons weer,
na zeven rampzalige jaren;
nu doen ons, o jammer! de kluisters zo zeer,
hoe strelend en zacht zij eens waren.

Moederschap

B. KLIJN BZ.

Aan mijn moeder

Wie toch is er op deze aarde die meer recht heeft op mijn dank?
Wie behoort mijn eerst gevoelen en mijn eerste citerklank?
Wie toch zal mij niet versmaden, noch de wrevel in zich voên,
schoon ik van ontelbre schatten
 slechts een penning af kan doen?
Wie dan gij, mijn lieve moeder! heeft meer schuldbewijs op mij?
Maar wie is er meer inschikkelijk, en zo ras voldaan als gij?
Daarom wijd ik u deez' zangen – doch het kinderlijk gemoed
voelt wel dat dit nietig kleinoed nooit de heilige schuld voldoet;
't voelt wel dat geen vloed van woorden
 moederlijke trouw vergeldt;
maar het voelt toch dat uw liefde in deez' zangen waarde stelt.
Ja! die liefde was de bronwel waaruit al mijn vreugde vloot;
was de grond waaruit voor 't harte
 menig eedle vrucht ontsproot;
was de groeikracht die mijn leven
 met haar sappen heeft doorvoed
en het thans nog blijft verkwikken,
 en niet werkloos kwijnen doet.
Dit herdenken, dit gevoelen is voor mij de schoonste plicht;
't lenigt mij des levens kwelling, 't maakt mij elke onspoed licht;
't strooit nog bloemen langs het voetpad
 'twelk ik vaak met smart betree
en vertroost nog als mij 't lijden
 kluistert aan mijn legerstee.
Neem dan met een hart vol liefde 't needrig kinderoffer aan!
Laat een oog van welgevallen over deze blaadren gaan!
Lees en vind daarin het goede 'twelk gij mij hebt ingeprent,

én duld dat mijn hart hier dankbaar,
openlijk uw liefde erkent!

H. TOLLENS CZ.

Aan een gevallen meisje

Neen, weerhou in 't bang verdriet,
meisje-lief! uw tranen niet;
laat ze vrij uw wangen groeven:
waartoe zou gij schoon behoeven?
Al uw vreugd verstooft als kaf...
't Roosje brak in 't bloeien af.

Eens der maagden roem en eer,
nu der maagden roem niet meer;
eens der knapen ziel en zucht,
nu van elke knaap ontvlucht,
nu verstoten, waar gij vliedt...
Neen, weerhou uw tranen niet.

Heeft dan, hemel! 't gruwzaam gift
de onuitroeibre toverdrift
die het jeugdig hart doet jagen
zulk een nare sleep van plagen?
Brengt dan de ingeschapen gloed,
die zich omspreidt door het bloed
en gevaren en geweten
en de wereld doet vergeten
en gedooft wordt noch gesmoord
zulk een tal van jammren voort?

Neen, weerhou in 't bang verdriet,
meisje-lief! uw tranen niet;

laat ze langs uw wangen leken;
laat de laatste blos verbleken;
al uw schoonheid vlood reeds heen:
zonder onschuld is er geen.

Schrei dan, schep in tranen lucht!
schrei als ge omdwaalt door 't gehucht,
schaamrood voor het oog der buren,
en u weg dringt langs de muren;

als uw speelnoot u ontmoet
en uw speelnoot u niet groet
en haar ogen af laat dwalen,
of terloops ze neer laat dalen,
en met deernis op u ziet...
Neen, weerhou uw tranen niet.

Ween dan, droeve! bloos en ween,
als gij, met uw schande alleen,
knapen die u liefde zwoeren,
schimpende om u rond ziet loeren;
als er hier u een ontwijkt
en er daar u een bekijkt
en een ginder wijst en fluistert
en een naast hem gluurt en luistert
en in schampere glimlach schiet...
Neen, weerhou uw tranen niet.

Schrei dan, meisje! schrei dan luid,
als de jeugd het kransje sluit
waar u de eerkroon werd geboden
en u thans vergeet te noden;

als zij speelt en zingt en danst
en der maagden lokken kranst
en haar namen op doet stijgen,
maar de uwe blijft verzwijgen
en een ander de eerkroon biedt...
Neen, weerhou uw tranen niet.

Maar, herdenkt ge in al die smart
aan de moorder van uw hart,
die uw zwakheid loos verraste,
aan uw onschuld zich vergastte
en, verzadigd, u verstiet...
Neen, weerhou uw wraakbeê niet!

Vreeslijk zij u zoen beloofd!
Schande brandmerk' hem het hoofd
en ontdek' zijn helse lagen;
rampen teeknen al zijn dagen;
wroeging rijt' zijn hart vaneen;
wanhoop strekk' haar klauw erheen,
en vervolg' hem op zijn sponde:
dreigend spoke uw beeld ze in 't ronde
En uw weklacht roepe er luid
hem zijn zwarte gruwel uit!

Hem strekk' 's hemels wraak ter straf,
u sleep' ras de smart naar 't graf:
leg er 't matte hoofd te rusten:
waartoe zou u 't leven lusten?
Al uw rijkdom was uw eer...
Wat toch heeft een meisje meer?

Maar als ge, aan gezwollen borst,
blode 't welig wichtje torst,

dat u dankbaar poogt te kozen
en u koontjes biedt van rozen;
dat u aanlokt en u vleit
en u toelacht als ge schreit
en zich vastdringt aan uw midden;
u om liefde schijnt te bidden,
u de lipjes tegensteekt
en een teder lonkje smeekt:

maar als ge in de ziel verrukt
vaster dan 't in de armen drukt
en een vreugde in 't hart voelt blaken
die geen maagdenboezems smaken;
als gij zalig, meer en meer,
't kust en troetelt duizend keer;
de adem van zijn lipjes vangen,
in uw borst het in wilt prangen
en voor eer, noch rang, noch goud,
nergens voor het ruilen zou:

wis dan, wis dan 't schreiend oog,
wis dan 's wichtjes koontjes droog,
door uw tranen nat bekreten;
leer dan spot en lot vergeten.
Waar de nood u daag' ten strijd,
moedermoed verwint altijd;
waar u jammren overvallen,
moedertrouw doorworstelt ze alle;
waar verleiding knaagde aan de eer,
moederliefde heelt ze weer.

Wis dan de ogen, ban de smart;
hoor een hoger stem in 't hart!
Moog geen wereld zich erbarmen,

sluit getroost uw kind in de armen;
roep het in verrukking toe:
'Wichtje! zijn wij wél te moê:
schoon verschopt door een verrader,
kind! hier boven hebt ge een vader;
volgt de schande ons hier in 't graf,
kind! de hemel rekent ze af.'

Beur dan 't hoofd uit al de nood:
't moederhart is 't lot te groot,
als zij 't kind er vast mag pressen,
dat haar eigen borsten lessen.
Dank dan nog, in al 't verdriet,
dat ge een weelde in 't hart geniet
die uw ramp kan doen benijden;
dat in de alsem van het lijden
waarmee 't lot uw beker volt
nog een vreugdetraantje rolt.

KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK
Berusting (1817)

Mijn steun is niet
het zwakke riet,
dat afknakt bij de hand in 't worstlen met de stromen
en, valse toevlucht in de nood,
de bange drenkling in de schoot
van 't overstelpend nat bedrieglijk om laat komen.

Mijn hoop: geen beeld
uit waan geteeld,
dat ons verbeelding scheidt voor de overnevelde ogen;
geen wezen dat me ontzinken zal

Moeder van een bloeiend kroost!
Kent ge, u strenglende om mij henen,
tranen die de smart doet wenen,
zuchten die de droefheid loost?

Zon van vrede, zon van liefde,
die des levens nevel kliefde,
waar hij ooit mij heeft ontrust!
Blink in luister, lonk in zegen,
licht mijn effen voetpad tegen,
waar 't genot mij zalig kust.

Gier' de storm dan vrij daarbuiten,
'k zal hem uit mijn wanden sluiten,
waar de rust mij binnen wacht;
laat dan vlaag en noodweer huilen,
'k zal me in mijn gezin verschuilen,
waar de zon mij tegenlacht.

Laat dan 't sloopje grafwaarts varen!
Rolt dan, snel vervloeiende jaren,
naar de eindpaal voortgestroomd!
'k Roep, bij de afscheidsgroet aan 't leven,
stervend van mijn kroost omgeven:
God, wat heb ik zoet gedroomd!

M. WESTERMAN

Huiselijk genoeg

Voelde ik eens, in drift ontstoken,
't jeugdig bloed in de aderen koken,
daar de zucht naar roem mij joeg;
deed de spijt mijn tranen vloeien

en mijn wangen blozend gloeien,
daar ik lauwren moest zien bloeien
en mijn kruin geen lauwren droeg;

kon ik nauw mijzelf bedwingen
als ik andre jongelingen
kruipen zag op 't pad der eer;
als het lot aan hen verspilde
wat het mij niet geven wilde;
als het nooit mijn neiging stilde,
maar weerbarstig ging tekeer:

ach, toen was ik spoorloos te achten!
Kwellend mij met ijdele klachten,
schiep ik dwaas mijn eigen druk.
'k Bond de nachten aan de dagen
om 't genoeg na te jagen;
en zocht blindelings nieuwe plagen,
en ontvlood het waar geluk.

't Wee dat mij de boezem griede
wekte deernis aan de liefde,
en zij trok mijn lot zich aan:
ja, ze ontwelde, teer bewogen,
door de taal van sprekende ogen
in mijn hart het groot vermogen
om mijn kwelling door te staan.

Zou ik nu nog moedloos klagen?
Zou ik nu de roem bejagen?
'k Heb genoeg: dit is meer!
'k Heb een wijfje, fris van leden,
goed van aard en rein van zeden;

met een hart vol tederheden:
'k min haar, en zij mint mij weer.

Eng en needrig is mijn woning,
zonder ijdele praalvertoning;
matigheid bespreidt mijn dis;
maar wat zorgen mij ook prangen,
van het minlijkst kroost omvangen
mag ik alles ruim erlangen
wat voor 't hart een rijkdom is.

Waant niet, groten dezer aarde!
dat uw lot me ooit wangunst baarde,
dat ik u uw glans benij:
'k zal nooit naar uw luister haken,
maar kon ge u een denkbeeld maken
van al 't heil dat ik mag smaken,
dan benijdde gij 't aan mij.

Delend met mijn gezellinne
wat mij treft en wat ik winne,
strekt haar vreugd mijn vlijt ten loon.
Laten de Alexanders woelen
en op nieuwe scepters doelen;
mochten ze eens als ik gevoelen,
ach! zij vochten om geen troon.

Ja, wie bang van 't rustloos zwerven
't reinst genoeg wil verwerven,
zoeke een wijfje zo als 't mijn';
rein van hart en teer van zinnen,
dat hem vurig zal beminnen
en een minzaam kroost doen winnen,
en hij zal gelukkig zijn.

Zij zal zo hem rampen treffen
straks hem van de helft ontheffen,
en hem troosten door haar deugd;
en door zachte minzaamheden,
in de rampen nog tevreden,
doet zij hem op rozen treden,
en verdubbelt zijne vreugd.

Ja, mij is veel meer geschonken
dan hem die van wellust dronken
alles in zijn roes geniet.
Liefde rekt de blijde dagen,
vormt, aan ons ten welbehagen,
'tgeen aan toomloos lustbejagen
in één ogenblik ontvliedt.

Treft me een onverwachte smarte,
dan druk ik mijn wijfje aan 't harte,
en zij klemt mij aan haar borst;
en, elkanders troost erlangend,
smoren wij, elkaar omvangend,
heel de weedom die zo prangend
beider hart bestoken dorst.

Ja, dan moge het noodlot woeden,
ja, dan moge het harte bloeden;
wond en kwelling zijn geheeld.
Door de gloed der reinste vonken
onverdeeld aaneen geklonken,
zien we ons dubbel weer geschonken
wat de ramspoed ons ontsteelt.

Roemt dan vrij, wellustelingen!
op uw minveroveringen;

doch dankt ze altoos aan uw goud;
maar wat zwijmeling u verrukte,
gij vond, zo de ramp u drukte;
zo gij voor het noodlot bukte,
't hart van uw boeleerster koud.

Ja, vertrap de schoonste bloezem,
rust aan een onteerde boezem,
waar geen zuigling heul aan vindt;
laat uw hand de wangen kozen,
die niet meer uit schaamte blozen,
maar wier opgesmukte rozen
schier uw ademtocht verslindt:

ongekocht en ongebeden
vloeit een stroom van zaligheden
mij van reine lippen toe.
Gul en onbevlekt daarneven
wordt de wellust van het leven
mij al dartlend toegedreven,
en mijn hart slaat blij te moe.

Geen boeleerster, loos in 't strelen,
laat ik ooit lafhartig delen
in 'tgeen gade en kroost behoort.
'k Zal de vrucht van 't zorglijk sloven
aan geen brave vrouw ontroven;
neen, zij zie, door mij verschoven,
nooit haar stille rust gestoord.

Neen, wat drift mij ook doe blaken,
welk een wellust ik moog' smaken,
't jaag' mij nimmer wroeging aan.
Schoon de wereld zich moog' belgen,

al 't genot, dat ik mag zwelgen
kost geen penning aan mijn telgen,
kost mijn vriendlijk wijf geen traan.

Laat mijn kruin dan lauwren derven,
laat mij zonder glorie sterven;
'k sta de eerrang willig af.
Ja, mijn naam moog' nietig schijnen,
'k zal er nimmer om verkwijnen;
neen, de liefde van de mijnen
weze eens de eerzuil op mijn graf!

Ja, mijn dierbre gade! al de eden,
die we elkander plechtig deden,
staven wij door ons gedrag.
En, zo wij hier eenmaal scheiden,
zal de hoop op 't weder beiden
ons het doodbed zachter spreiden
en wij sterven met een lach.

L. RIETBERG

Het huiselijk geluk [fragment]

Zo minde 't voorgeslacht. – Helaas! vervlogen dagen,
wat baat het u vergeefs van 't noodlot weer te vragen?
Zijt gij voor eeuwig heen, gij tijden! toen de trouw
het edelst sieraad was der Nederlandse vrouw?
Toen elke moeder voor de jeugd haars dochters waakte;
de vader van zijn zoon een nuttig burger maakte;
toen nog geen vreemde weelde ons hart bedorven had;
toen 't huiselijk gezin tevreden samen zat
en, in de wintertijd, bij 't korten van de dagen,
een vriendelijke kring had om de haard geslagen.

H. TOLLENS CZ.

Winteravondliedje

Het oosten blaast, het wintert fel,
't is buiten vinnig koud:
Goddank! wij hebben turf en hout;
wij zitten warm en wel.
Al zijn de bomen wit als dons,
de grachten hard als lood,
wat, wijfjelief! wat deert het ons?
Wij hebben warme wijn en pons,
wij hebben dek en brood.

En noden we eens een vriend te gast,
wij zetten vlees en vis—
en somtijds wildbraad op de dis,
met wat daarneven past.
En als er een van 't huis verjaart,
hoe jong de kleine zij,
wij bakken hem ter ere een taart,
of eten wafels aan de haard
en drinken slemp erbij.

Dat kan die arme stumper niet
die langs de straten schooit
en, of het vriest en of het dooit,
verkleumd van honger ziet.
Verjaar' zijn kind, verjaar' zijn vrouw,
geen gast betreedt zijn kluis;
hij lijdt altijd gebrek en kou,
hij stookt geen vuurtje in zijn schouw
hij krijgt geen tulband thuis!

Wat moeten wij niet beter zijn,
bedeeld met zoveel goed;
de winterhaard in volle gloed,
de beker vol van wijn!
Wij zijn uit andre klei gekneed,
uit beter leem dan hij,
en God, die alle dingen weet,
gaf ons met recht een fraaier kleed,
en hem een ruwer pij.

Ik beter zijn...? Vermetel lied,
is 't waarheid wat gij slaakt?
Ik wenste dat gij waarheid spraakt;
ik vrees dat doet gij niet!
Wie weet of onder 't slecht gewaad,
genaaid uit stuk en brok,
geen min verdorven harte slaat,
met meerder goed en minder kwaad,
dan onder deze rok!

Zou 't mogelijk wezen...? Goede God,
zo 't mogelijk wezen mocht,
waarom dan hem zo bang bezocht
en mij dat blijder lot?
Ik zit en mijmer, peins en gis
en dring het raadsel in,
maar, wat al meer mij duister is,
ook mijn bezit en zijn gemis
heeft mij te diep een zin.

Doch dát voor 't minst, hoe blind ik zij,
begrijp ik toch ervan,
dat ik de arme geven kan,
wat hij niet kan aan mij;
dat van wat God ons ruimer schonk,

hem hulp behoort in nood;
van onze haard een enkle vonk,
een enkle drop van onze dronk,
een kruimel van ons brood.

En daarom dan de plicht voldaan
die 't hart zo luid gebiedt!
Verdiepen we ons in raadsels niet:
dat droogt geen enkle traan.
Het oosten blaast, het wintert wreed,
't is buiten bitter koud;
de stumper die geen uitkomst weet
behoort een vlokje van ons kleed,
een spaander van ons hout.

Hoort, maagd en knaap! hoe laat het zij,
wie kloppen mocht, ontsluit!
dringt oud noch jong de huisdeur uit
en zendt geen mens voorbij...
Wat hoor ik? vliegt! doet op! gezwind!
't Is buiten ruw en guur!
O, zond ons God, door weer en wind,
een arme moeder met haar kind,
zij kwam ter goeder uur!

Ik dank U, bron van alle goed!
voor wat uw gunst mij schonk;
ik dank U voor de liefdevonk,
mij tintlende in 't gemoed;
maar driewerf dank, algoede God!
voor elke ervarenis,
dat uw bevel ons reinst genot—
ons zoetst genoeg en uw gebod—
dat weldoen zalig is.

De gelukkige man

H. A. SPANDAW
De gelukkige man

Hij die in pracht en overvloed,
in weelde en wellust leeft,
aan elke drift van zijn gemoed
gereed voldoening geeft;
die al wat hart en oog bekoort
terstond verkrijgen kan,
geen neiging in zijn boezem smooit,
is geen gelukkig man.

Maar hij die bij een helderen geest
kracht en gezondheid voegt,
die voor geen werk en zweet bevreesd
voor vrouw en kindren zwoegt;
die nooit van 't pad der onschuld wijkt,
maar rein de vreugd geniet,
wiens hart een zuivre beek gelijk
die stil en effen vliet;
die nooit zich slaafs terneder buigt
maar trouw Gods wil betracht;
met ieder bijtje honig zuigt,
met ieder knaapje lacht;
die in zijn harte rust geniet,
vrede in zijn woning vindt,
in elke mens een broeder ziet,
hem als een broeder mint;
die de onschuld steeds ter hulpe snelt,
en weldoet waar hij kan;
in mensenmin zijn glorie stelt,
is een gelukkig man.

Waar kost verwarring aan een man
niet meer dan ijver winnen kan?
Verdoolden! knoopt die banden weer:
of ras zit ge op een puinhoop neer!

KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK
Kindermoord (wintermaand 1813)

Lief, onnozel, teder wicht
dat zo wreed verstoten ligt;
aan wie 't onmens dat u baarde
zelfs geen zachte handvol aarde
maar een steen ten peluw gaf,
die u strekt voor wieg en graf.
O hoe doet me uw aanblik beven!
Hoe beklaag ik 't droeve leven
onder mensen, zo ontmenst!
Wee, die u daar neergestrekt ziet,
met zo'n gruwel de aard bedekt ziet;
en bij zoveel zielsverbastring 't aanzijn nog te rekken wenst.

Monster! zien mijn ogen waar? –
ligt het schuldloos wichtje daar,
van de koordsnoer nog omstrengeld
waar zijn bloed aan 't uwe in mengelt? –
wierp gij 't op de steenklomp neer,
in dit bloedverstijvend weer! –
in de sneeuw- en hageljacht
van deez' kille winternacht! –
Ge gelooft bij zulk een gruwel aan gevoel of liefde meer?

Onmens, die dit wichtje droegt,
was uw wreedheid niet vernoegd,

stilde 't niet uw tijgerwoede,
dat het als een slachtlam bloedde,
tot de vlotte ziel 't ontgleed? –
Meer dan wolf en panter wreed
sloot ge uw boezem voor zijn kreet!
dorst gij 't, lauw nog van het leven,
't roofgediert ten voedsel geven!
Wee, ja, tienvoud wee, onzaalge, die dit feit u schuldig weet!

Wrede! 't redeloos gebroed
heeft gevoel voor eigen bloed:
tijgers in het nest besprongen
offeren 't leven voor hun jongen!
Gij alleen, ontmenst van aard
en de naam van mens onwaard,
durft uw eigen kroost verzaken!
moordt wat de Almacht gaf te leen;
durft natuur met voeten trêen,
en haar hechtste banden slaken! –

Welk een helgeest spoorde u aan,
heeft uw arm ten dienst gestaan,
toen hij 't gruwzaam feit volvoerde? –
Dit vermocht een moederhand
zonder dat haar ingewand,
dat haar stenen hart ontroerde,
toen zij 's wichtjes levensband
met verwoede vuist ontsnoerde? –

Hoe, rampzaalge, kon gij dit!
Hoe des werelds hoogst bezit
zo miskennen, zo versmaden
woelde u 't wicht niet onder 't hart,
met die zoete moedersmart

die de ziel in lust doet baden? –
Voelde gij zijn hartklop niet –
niet dat liefelijk gewemel
dat ons opbeurt tot de hemel,
als het vruchtje dat wij torsen zijn omwikking weerstand biedt?

Hebt gij 't enigst heil verwoest
dat u de armoe zeggen moest?
Zal geen lachje van uw wichtje
als zijn donzig aangezichtje
op uw boezem had gerust
's levens kommer u vergoeden,
balsemen de tegenspoeden? –
En wordt nooit de traan des lijdens door zijn lipjes afgekust?
O hoe zal u 't hart dan bloeden!
Hoe de wroeging in u woeden!
U beroven van de rust! –

Scheur haar 't week-gevoelig hart
wie, gezweept door hongers smart,
soms een mondvul broods moet vragen;
wie voor deez' verneeding beeft
en nog liever hongerend sneeft,
zal, wanneer zij telgjes heeft,
ook dat lijden leren dragen.
Zal het oog ten hemel slaan
met een kinderlijke traan,
in ootmoedig Godbetrouwen,
en in 't prangen van de nood
voor de pandjes van haar schoot
zich de laatste schaamle mondvul met een dankend hart onthouen.

Bloedig knaagt des hongers beet;
maar daar is op aard geen leed

dat een moeder doet bezwijken,
die geen ziel, geen leven heeft
dan in 't kroost waarvoor zij leeft;
die zich bij de drukkendste armoe in haar spruitjes voelt verrijken.
't Is een ongeziene macht,
die haar krachten steunt met kracht,
waar en moed en onversaagdheid van de stoutste held moet wijken.

Dan, wat doe ik! Zal ik u
voor wier gruweldaad ik gruw,
bij rechtschapen moeders noemen? –
Neen, de mensheid kent haar niet
die zich uit haar rang verstiet;
't bos alleen en roofgedrochten mogen op uw weerga roemen!
Dekte een duistere nacht uw feit? –
Dwaze! Gods alwetendheid
is uw wandaad niet verborgen.
't Wichtje dat uw hart verstoot,
werd der Englen lustgenoot
die voor 't smetloos ziertje zorgen.
Beef! zij voeren voor Gods troon
uw zo wreed vermoorde zoon.
Eenmaal zult ge aan Jezus' voeten
dat verworpen kind ontmoeten
en het naadrend strafgericht
zal u daar ter vierschaar dagen voor Gods heilig aangezicht.

niet met ketenen belân;
Deze dag verbrak uw boeien,
bracht ons dubbele zegen aan:
Vrijheid en een vrije burger!
Ja, de hoop verheft ons hart;
gisten zonk de dag van schande,
van verguizing, smaad en smart;
heden rees in gloeiend purper
de ochtend van geluk en vreugd;
'k zie mijn vaderland herboren,
bloeiend in een frisse jeugd;
'k zie reeds hoe de nacht van jammren
voor het rijzend licht verdwijnt,
dat met nooit gekende luister
door het dunne wolkfloers schijnt;
'k zie de glorie; 'k zie de welvaart;
—God! neen! ik misleid mij niet!
'k Zie reeds vrijheid, vrede en eendracht,
en... ORANJE in 't blij verschiet!

H. TOLLENS CZ.

Het vredefeest van 1814 in mijn huis gevierd

Buigt u, kindren! bidt en buigt,
knielt met vader neer;
buiten wordt zo luid gejuicht:
zwijgen wij niet meer.

Pui en gevel zijn versierd
en bedekt met groen;
buiten wordt er feest gevierd:
laat ons thuis het doen.

Buiten is de straat bevlagd
en van spreuken zwart;
arm en rijk heeft tol gebracht:
offren wij ons hart.

Buiten luidt het klokkenspel
met verblijde klank;
lied en lofzang dreunen schel:
stil zij onze dank.

God, die ieders offer ziet,
wie en waar het rook',
stuit op dak en wanden niet,
maar aanschouwt ons ook.

Nu dan, kinders! buigt het hoofd,
knielt met vader neer;
God wordt buiten luid geloofd:
zwijgen wij niet meer.

Hoort! daar davert weer de grond
van de luide toon!
'Vrede! vrede!' dreunt het rond:
God! wat klinkt dat schoon!

Vangt het op en zegt het weer,
dat gezegend woord:
Kindren! 't is voor de eerste keer
dat gij 't klinken hoort.

't Ondier, heet naar mensenbloed,
vreeslijk in geweld,
had reeds langer rondgewoed
dan gij jaren telt.

't Zwierv van 't een naar 't ander land
met zijn gesels voort,
en stak huis en have in brand
en schiep lust in moord.

't Schoor in 't Franse plundernest,
rijk en staten plat,
en tot barstens vol gemest
werd het nog niet zat.

Maar een held, bevriend met God
en met de aard begaan,
trok zich haar rampzalig lot
in ontferming aan.

Uit het noorden kwam hij op,
een orkaan gelijk,
en het ondier dook de kop
in zijn bloedig slijk.

Hij drong door tot in de krocht
met een vlammend zwaard;
gaf de nekslag aan 't gedrocht
en de vrede aan de aard.

Buigt u, kinders, tot de grond,
knielt met vader neer;
buiten rolt de lofzang rond:
zwijgen wij niet meer.

Bidt voor de aangebeden vorst,
vouwt uw handjes saam;
zuigling aan de moederborst!
Stamel ras zijn naam.

'Vrede! vrede!' dreunt het luid,
met vereende stem!
De aarde rust van 't lijden uit:
kindren, dankt het hem.

Nu eerst leg ik 's avonds laat
mij gerust terneer;
nu eerst vindt de dageraad
mij bemoedigd weer.

Nu verkeert geen bange schroom
al mijn lief in leed;
nu ontperst geen nare droom
mij des nachts het zweet.

Nu eerst weet ik, hemel! nu,
wat uw gunst mij schonk,
en hoe diep mijn dank tot U
bij uw zegen zonk.

Nu bespat geen traan van smart
onverwachts mijn wang,
als ik u aan 't kloppend hart,
lieve kindren! prang.

Vlucht en schuilt nu aan mijn schoot
voor gedreigd gevaar:
'k breng niet langer offers groot
voor een vreemd barbaar.

'Vrede, vrede! God zij lof!
dreunt het wijd en zijd!
't Uitheems ondier krimpt in 't stof,
en is de adem kwijt!

'Vrede, vrede!' rolt de kreet
langs de verste kust!
Zuigling onder 't wiegenkleed
veilig is uw rust.

Schatert, volken! viert uw vreugd,
houdt die kreet niet in:
aller Vader ziet verheugd
zijn verzoend gezin.

Buigt u, kinders, neigt het hoofd,
bukterneer in 't stof;
God wordt buiten luid geloofd:
stil zij onze lof.

H. H. KLIJN
Redding

Redding! zaligend verblijden!
Redding! zegen van het lijden,
die de borst van vreugd doet slaan;
door uw diepe zielontroering,
door uw zalig hartontsnoering
roepen wij met geestvervoering:
'Wat God doet, is welgedaan!'

Redding! wellust na de smarte!
O hoe schokt gij thans ons harte,
en ontwingt ons traan bij traan!
Al dat eindloos zielverschrikken
schijnt thans 't leed van ogenblikken,
wordt de bron van 't hoogst verkwikken:
'Wat God doet, is welgedaan!'

Ja, de gruwlen zijn gewroken;
de aard, niet meer in 't stof gedoken,
ziet verrukt de hemel aan;
hoort de jubeltonen schallen;
naast hun honderdduizenttallen
moest geweld en heerszucht vallen;
'Wat God doet, is welgedaan!'

Plekje gronds ons allen heilig!
Plekje gronds waar eenmaal veilig
wieg en bakermat mocht staan!
Vaderland! uw gruweldagen,
al uw jammren, al uw plagen
zag gij van uw bodem vagen...
'Wat God doet, is welgedaan!'

Vaders! Moeders! al uw wenen,
al uw zielangst is verdwenen,
dankend ziet ge uw kroost weer aan;
in uw tranen, angst en zorgen,
aangegroeid bij ieder morgen,
lag wat u thans streelt verborgen;
'Wat God doet, is welgedaan!'

In de losgebarsten stormen,
in hun aarde en lucht misvormen
lacht ons nieuwe leefkracht aan;
't vruchtbaar veld eist moeilijk ploegen;
zielrust volgt het drukkend zwoegen;
uit de vrees ontkiemt genoegten;
'Wat Goed doet, is welgedaan!'

Ja, mijn vrienden! wat in 't leven
ons doet hopen, ons doet beven,

of ons moedloos stil doet staan;
hoe gedrukt door 't naar ontbereren,
of verblijd om 't lot verkeren,
altoos zal ons de uitkomst leren:
'Wat God doet, is welgedaan!'

H. TOLLENS CZ.

Volkslied

Wien Neerlands bloed in de aders vloeit
van vreemde smetten vrij,
wiens hart voor land en koning gloeit,
verheff' de zang als wij:
hij stell' met ons, vereend van zin,
met onbeklemde borst
het Godgevallig feestlied in
voor vaderland en vorst.

De Godheid op haar hemeltrou
bezongen en vereerd,
houdt gunstig ook naar onze toon
het heilig oor gekeerd:
Zij geeft het eerst, na 't zalig koor
dat hoger snaren spant,
het rond en hartlijk lied gehoor
voor vorst en vaderland.

Stort uit dan, broeders, eens van zin,
die hoog verhoorde kreet;
hij telt bij God een deugd te min
die land en vorst vergeet;
hij gloeit voor mens en broeder niet
in de onbewogen borst

die koel blijft bij gebed en lied
voor vaderland en vorst.

Ons klopt het hart, ons zwelt het bloed
bij 't rijzen van die toon:
geen ander klinkt ons vol gemoed,
ons kloppend hart zo schoon:
hier smelt het eerst, het dierst belang
van alle staat en stand
tot één gevoel in de eigen zang
voor vorst en vaderland.

Bescherm, o God! bewaak de grond,
waarop onze adem gaat;
de plek, waar onze wieg op stond,
waar eens ons graf op staat.
Wij smeken van uw vaderhand
met diep geroerde borst
behoud voor 't lieve vaderland,
voor vaderland en vorst.

Bescherm hem, God! bewaak zijn trouw,
op duurzaam recht gebouwd;
blink' altoos in ons oog zijn kroon
nog meer door deugd dan goud!
Steun Gij de scepter die hijorst,
bestier hem in zijn hand;
beziel, o God! bewaar de vorst,
de vorst en 't vaderland.

Vanhier, vanhier wat wensn smeedt
voor een van beide alleen:
voor ons gevoel, in lief en leed,
zijn land en koning één.

Verhoor, o God! zijn aanroep niet
wie ooit hen scheiden dorst,
maar hoor het een, het eigen lied
voor vaderland en vorst.

Dring' luid vanuit ons feestgedruis
die beë uw hemel in:
bewaar de vorst, bewaar zijn huis
en ons, zijn huisgezin.
Doe nog ons laatst, ons jongst gezang
die eigen wens gestand:
Bewaar, o God! de koning lang
en 't lieve vaderland.

H. A. SPANDAW
Verdiens

Ons Nederland, dat is een land,
in alles overvloedig!
Verdiens is dáár een eigen plant,
in groei en bloei voorspoedig:
waar is een plekje gronds op aard'
dat hierin Neêrland evenaart?

Geen afkomst zet er luister bij
zo deugd haar niet veredelt,
en 't erelint heeft geen waardij
wanneer 't is afgebedeld:
waar niets dan rang en titels zijn,
is glans en grootheid ijdele schijn.

Verdiens blinkt op Neêrlands troon
en adelt onzen Koning;

zij spreidt haar luister ook tentoon
in 's burgers schaamle woning:
't is dáár dat zij vaak welig tiert,
Ofschoon geen ster de borst versiert.

In Neerland kroont men deugd met goud,
lauriert der helden schedel;
naast Kinsberg' prijkt een Naerebout,
de deugd maakt beiden edel:
verdiens wordt er aangekweekt;
geen adel geldt waar zij ontbreekt.

Waar groeit die overschone plant
zo welig en voorspoedig?
Waar is een land, als Nederland,
In alles overvloedig?
Wat glans men elders spreij' tentoon,
ons Nederland – dat spant de kroon!

H. TOLLENS CZ.
De algemene bededag (2 december 1832)

De koning sprak: het klokgebom
roept Neêrland naar Gods heiligdom:
de koning wil de handen vouwen.
Wij gaan op 't horen van zijn stem
ten tempel en ten strijd voor hem
met even ongeschokt vertrouwen.

't Gewoel hield op. De stad en 't veld,
paleis en stulp is leeggesneld;
de kerk omvat de duizendtallen.
Wat schouwspel is zo schoon als dit?

Het leger knielt, de raadzaal bidt;
de koning knielt en bidt met allen.

De nood klom hoog: 't werd biddenstijd!
Wel schaarden we ons vereend ten strijd,
en wapentuig en vaandel zwieren;
maar, tarten we ook gevaar en dood,
de koning wil een Bondgenoot,
die borg kan staan voor 't zegevieren.

Tot Hem het eerst, tot Hem alleen
leidt, broedren! ons de koning heen;
zijn roepstem heft zich uit ons midden.
Hoor, God der vaadren! hoor hem aan!
Hij ging ons voor met pal te staan,
hij gaat ons voor met U te bidden.

Ja, buigen we in 't gebed ons neer!
Geen stalen harnas schut zozeer,
zo krachtig strijdt geen heldendegen!
Gij, horden, die ons tegenvaart!
Wij stellen niet alleen u 't zwaard –
maar zwaarden en gebeden tegen.

Snelt aan, verhit op roof en buit!
Wij hebben 't voorrecht u vooruit
dat de Almacht aan 't gebed wil schenken;
dat schild is ons, 't is ons alleen!
Gij bidt niet, rechtvertrappers! neen!
Het onrecht durft aan God niet denken.

Wij smeken, voor uw troon gebukt,
geen lauwren met het zwaard geplukt,
geen bloedige eerkroon om de slapen:

voor wet en recht – voor uw gebod –
voor orde en tucht, rechtvaardig God!
Omgorden we in uw naam het wapen.

Wij zwaaien leus noch oproervaan
voor de oppermacht van de onderdaan,
met volken die hun vorst regeren;
maar werpen ons met goed en bloed
ten rotsdam op aan elke vloed
die Neêrlands grondvest om wil keren.

Wij plundren vriend en nabuur niet,
maar vorderen wat ons 't erfrecht liet
en 't eerlijk zweet der voorgeslachten:
de grond, door hen uit zee gehaald,
de vrijheid, met hun bloed betaald –
geen vrijheid, die ons vreemden brachten!

Voor zulk een recht, voor dat bezit
durft Neêrland, dat in 't wapen bidt,
uw hulpe, God des vredes! vragen;
en op wat bloed de kamp moog staan,
o, reken hun alleen het aan,
die Neêrland tot de worstling dagen.

Ten strijde nu! ter worstling voort!
God heeft ons roepen aangehoord:
ten kampstrijd nu naar veld en wallen!
Wat kreunen we ons aan tal en kracht?
Gods macht alleen is overmacht:
Zijn adem gaat – en legers vallen.

Zijn arm alleen is onverkort:
waar 't elders ook betwijfeld wordt,

wij weten op wie wij vertrouwen!
De springvloed wast, de noodklok luidt:
'Wij zinken, Heer!' zo roepen we uit...
Hij wenkt, en Neêrland is behouên.

Ter heervaart op! Gods gunst gaat mee!
Zij daalde op onzer vaadren beê,
zij staat hun kindren weer opzijde!
Ten strijd vanuit Gods tempelkoor!
De koning ging ter kerke voor;
zijn zonen gaan ons voor ten strijde!

Waait uit, waait uit dan, vaan en vlag!
En blijve, o God! deez' bededag
gezegend tot de laatste neven;
en zegg' geslacht aan nageslacht
wat uitkomst weer uw wondermacht
aan 't biddend Neêrland heeft gegeven!

Het graf

H. TOLLENS CZ.

Bij het lijke van een kind

't Kruipeud rupsje, moe gekropen,
afgetobd in de enge cel,
brak zijn kluisje fladdrend open,
klapwiekte uit zijn dorre schel.
Zie, daar wiegt het, zie, daar zweeft het,
aardse damp en druk ontvlucht;
hoger vliegt het, hoger leeft het,
zat gespeeld in lager lucht.
Voedster, droog de natte wangen,
tuur niet op de dode pop,
blijf niet aan het webje hangen:
't vlindertje is niet weer te vangen:
's hemels englen vingen 't op.

KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK

Mijn Irene

Lieve Irene! teder bloempje
van des werelds woeste grond,
dat Gods almacht
uit dit dal bracht
waar het zo te kwijnen stond!

Prijkte gij te groots voor de aarde,
in dat blinkend engelenschoon?
Moest gij bloeien,
moest gij groeien
in de stralen van Gods troon?

Nawoord

Mogelijk slaat de lezer na het doorbladeren van de bloemlezing verbaasd dit nawoord op met de vraag wat er aan interessants te melden valt over deze literaire kitsch. Deze bundel is inderdaad niet volgens een esthetisch criterium samengesteld. Waarom is huiselijke poëzie dan toch interessant? Kortweg gezegd: deze poëzie is interessant juist omdat het eens mooi gevonden is, niet alleen door een dwepend publiek, maar ook op een bepaald moment door het gros van de literaire kritiek. Wanneer, door wie en hoe dat mogelijkwerijs gekomen is, daarover gaat dit nawoord.

Ook op het moment van de eerste verschijning van de huiselijke poëzie kwam de vraag op of dit wel echte poëzie was. Toen was de achtergrond van de vraag de vooronderstelling dat dichtkunst een manifestatie van de verrukking van het dichterslijk genie was, dat in 'stoute' beelden, een hoge vlucht nemend, verheven onderwerpen afbeeldde. Naast de hoogdravende poëzie ontstond ineens zeer verstaanbare poëzie, die zich inliet met alledaagse onderwerpen. Tussen 1800 en 1830 voltrok zich een verandering, die er in 1822 toe leidde dat voor de (goedkope) vierde druk van het werk van de dichter over het huiselijk leven bij uitstek, Tollens, maar liefst 10 000 mensen intekenden. Het moet de toenmalige cultuurbeschouwers geconfronteerd hebben met een verschijnsel van publieksuitbreiding van ongekende omvang.

Maar de tijd was er rijp voor. Vijf jaar daarvoor al, in 1817, had Nutsredenaar (en oud-patriot) Van Hall een pleidooi gehouden voor cultuurspreiding: als de kunstenaars zouden zorgen voor verstaanbare kunst zou het mogelijk worden dat de kunst een bredere kring gaat aanspreken dan alleen de geprivilegieerde klassen. Van Hall moet op dat idee gekomen zijn door wat zich zeker al sinds 1814 ontwikkelde in de poëzie. De poë-

zie, zo sprak de literaire kritiek, had toegang tot de harten van de lezers weten te krijgen: het ijs was gebroken. Ze had zich niet meer verscholen achter de sluier van de mythologie, maar was verstaanbaar geworden. Naar aanleiding van Spandaws nieuwe uitgave van zijn *Gedichten*, waaruit in deze bundel veel is geciteerd, sprak het *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak* van 1819: 'Spandaw begrijpt [...], dat het *ware* verhevene in het dood eenvoudige gelegen is. Maar dit eenvoudigerhevene is het toppunt der kunst.' Niet alleen beschrijvend en toejuichend, maar ook sturend trad de kritiek op. Als reactie op Tollens' *Nieuwe Gedichten* staat er in het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* van 1822 te lezen: de dichtkunst moet 'zich meer schoeien op eenen volksmatigen leest', zowel wat onderwerp als uiterlijke versiering betreft. Wij willen, zo zegt het blad, geen fabelkunde en mythologie meer, geen wijsbegeerte of andere geleerdheid in de poëzie, maar: 'krachtige, vaderlandse en verstaanbare taal.' En terugblikkend in 1833 stelt men vast, dat Tollens schreef in een tijd toen de letterkunde met jeugdige overmoed haar krachten beproefde, op een moment dat zij 'nauwelijks de plak van de schoolmeester ontwassen was'. Dat betekent dus dat de veelgemaakte huiselijke poëzie in de tijd van ontstaan ervaren werd als doorbraak van het classicisme naar de moderne poëzie, als doorbraak naar een poëzie, die in eigen tijd en in herkenbare ruimte gesitueerd was, en die breed herkenbare emoties beschreef. En met die inhoudelijke verandering kwam de doorbraak naar een voor die tijd opmerkelijk breed publiek. Zoals de massacultuur in onze tijd gevoed wordt door 'human interest' en door een zekere mate van exhibitionisme bij schrijvers, zo werd in die tijd het persoonlijk lief en leed van de dichter voedingsbodem voor een persoonlijkheidscultus rond een dichter als Tollens. Hij is de schrijver van waarschijnlijk de eerste bestseller in de Nederlandse literatuur, en met een getal van 10 000 exemplaren hoeft hij zich zelfs te midden van onze hedendaagse romanschrijvers niet te scha-

men. Zonder massamedia maar met behulp van lezingentournees langs allerlei genootschappen, wist Tollens tot een publieke figuur uit te groeien.

Hoe is dat alles nu begonnen? Is die breuk met de traditie van een nieuwe dichtersgeneratie, die op 'zacht bevallige' wijze over huiselijke onderwerpen ging dichten, plotseling ontstaan, of waren er tekenen van kentering? Aan het eind van de achttiende eeuw ging men een steeds groter belang hechten aan wat men noemde de waarheid, en 'echtheid' van het dichterlijk gevoel. Om deze authenticiteit te bereiken werd de onderwerpskeus van de poëzie dus noodzakelijkerwijs dichter bij huis gezocht, zodat bijvoorbeeld poëzie over hoogtepunten in het menselijk leven, over geboorte en dood van naasten zeer in de mode kwam. Men spreekt in dat geval wel van een overgang van de dichter die zichzelf 'verschuilt' in zijn werk, de 'poète masqué', naar de 'poète démasqué'. Toen die ontwikkeling eenmaal in gang gezet was liet men het kader van het vaste genre zoals brui-oftsgedicht, elegie of idylle los. Al koos men ook nog vaak een gelegenheid zoals geboorte of dood als aanleiding, de dichters bevrijdden zich van de voorschriften voor dergelijke genres en gingen dichten over het persoonlijk lief en leed van het huisgezin.

Wonderlijk is het, dat de gedichten haast allemaal door mannen geschreven zijn. Men zou toch verwachten dat bij uitstek een onderwerp als het huisgezin voor vrouwelijke dichters een voor de hand liggende uitdaging is. Maar behalve Katharina Bilderdijk-Schweickhardt komt er in de periode 1800-1840 geen belangrijke vrouwelijke auteur voor die de huiselijkheid bezingt. Ook tijdgenoten omschrijven in hun beschouwingen huiselijke poëzie als een mannenaangelegenheid: N. G. van Kampen stelt in zijn oratie over de geest der Nederlandse letterkunde vast dat de dichters zich laten zien als 'den liefderijken Echtgenoot, Vader of Broeder', en anderen spreken van 'aandoenlijke vadersvreugd' of 'vadersmart'. Met andere woorden:

het gaat bij huiselijke poëzie om gedichten, waarin de man over zijn 'teedere betrekkingen' spreekt; vrouw en gezin, maar ook ouders en broeder, soms ook vrienden, vormen het object dat vanuit een mannelijk perspectief op emotionele wijze bezongen wordt. In de woorden van Spandaw: 'Maar wie kan de tochten schilderen,/Die de borst des mans verwilderen?' Opmerkelijk vaak heten gedichten 'De gelukkige man' of 'De gelukkige landman', waarbij bovendien opvalt, dat niet zelden vele gedichten ook tót de man gericht zijn. Dan gaat het om een waarschuwing tegen uitgaan, 'uithuizigheid' en een pleidooi voor een 'wijze' en harmonische levenshouding, die blijkt uit een teruggetrokken leven; hij leeft het verstandigst, die zich verre houdt van alle ambities en eerzucht die het leven in de buitenwereld zo moeilijk maken. In dat geval wordt huiselijke poëzie een echte mannaangelegenheid.

Dat er nauwelijks vrouwelijke huiselijke dichters zijn is des te opmerkelijker, wanneer bedacht wordt dat de vorige generatie Lukretia van Merken, Betje Wolff, Aagje Deken, Petronella Moens, Cornelia de Lannoy, Margriet van Haften, Naatje Brinkman-Van Streek kende. Die dichters bevochten hun terrein in een poëtisch veld dat nog zeer door de klassieke gedomineerd werd, een gebied waar vrouwen gewoonlijk niet de opleiding toe hadden. Een nieuw genre als de zedenkundige roman liet in de achttiende eeuw zien dat de kansen voor het vrouwelijk auteurschap sterk toenamen, maar er volgde geen logische pendant in een toename van vrouwelijke dichters der huiselijkheid. Juist die laagdrempelige poëzie over het huiselijk leven, waar menig mannelijk dilettant zich aan waagde, werd voor de vrouwelijke dichters min of meer vijandig terrein, mogelijk omdat hun positie als onderdeel van het bezongen object actieve deelname genant maakte: men zou een lofredenaar van zichzelf worden. Terwijl de man zich enerzijds in deze poëzie van zijn zachtere kanten laat zien, eist hij anderzijds de thematiek geheel voor zichzelf op. Zo droeg de huiselijke poëzie be-

slust niet mee aan de zelfontplooiing van vrouwelijke dichters.

Kort samengevat demonstreert deze poëzie dus het geluk van de huisvader. De tafereeltjes van geboortes, verjaardagen, huislijksfeesten, gezellige winteravonden demonstreren hoeveel gelukkiger de huiselijke geneugten zijn dan de vermaken buitenshuis, meestal impliciet, soms zelfs expliciet. Deels sluit deze thematiek aan bij het zogenaamde beschavingsoffensief, deels worden andere invloeden in de huiselijke poëzie zichtbaar. Binnen de achttiende-eeuwse geluksfilosofie was de gedachte dat geluk in eigen gemoedsrust te vinden is een belangrijk grondbeginsel. Gemoedsrust ontstaat wanneer je een rein geweten hebt en vrij bent van begeerten. Hiermee hangt de hoge waarde samen die men toekende aan een begrip als middelmatigheid, dat voornamelijk evenwichtigheid betekende. Wie de middelmatigheid in acht neemt heeft kans op het verwerven van het hoogste goed op aarde, de harmonie. Men duidt deze moraal ook wel aan als de tevredenheidsethiek. Meestal werd dit geluk gesitueerd in een leven in afzondering, in de natuur, maar ook het huisgezin voldeed goed als voorbeeld van een leven in resignatie. Zo put de vader van het huisgezin het geluk met name uit de voldaanheid over eigen 'matiging' van wensen, als ook uit zijn goede geweten, dat ontstaan is door zijn eigen werkzame leven. In zijn 'splendid isolation', ver van de ambitieuze wereld, vormt hij een voorbeeld voor eigen gezin en geeft zo aan zijn kinderen de huiselijke deugden door die hij in zijn bestaan heeft verworven. De huiselijke poëzie is in haar tekening van het geluk in de teruggetrokkenheid van het bestaan nog volledig schatplichtig aan de geluksfilosofie. Voor geen koningkroon zou de huisvader zijn eigen positie ruilen, betogen vele van de huiselijke dichters. Omdat de tevredenheidsethiek niet als zodanig herkend werd, zag men de uiterlijke kentekenen ervan in de huiselijke poëzie later veelal aan voor zelfgenoegzaamheid.

Toch is dat nog maar de helft van het verhaal. Wat is er typisch vaderlands aan huiselijke poëzie? Huiselijkheid werd ge-

acht een van de vier karaktertrekken van het Nederlandse volk te zijn, naast godsdienstigheid, vaderlandsliefde en vrijheidszucht. Het verband tussen huiselijkheid en de volksaard verklaarde men als volgt. Omgevingsfactoren als klimaat en landschap speelden een rol: zo zou de kille noordelijke luchtstreek de mens naar binnen gekeerd maken, en de gerichtheid op het leven binnenshuis verklaren. Ook sociaal-politieke factoren worden als verklaring aangevoerd, bijvoorbeeld de cultuur van de Republiek, die vrijheidslievend was en geen onderdanige hofcultuur kende. Daarnaast zou, wat bijvoorbeeld de genreschilderkunst betreft, de heersende godsdienst verantwoordelijk zijn voor het ontbreken van groots opgezette altaarstukken en dito bijbelse voorstellingen, terwijl men het domweg aan ruimtegebrek toeschreef (aan het beperkte grondgebied, en de daarmee gegeven huizen van beperkte afmetingen) dat er voor grootse, imponerende schilderstukken geen plaats was.

De belangstelling voor het zoeken naar de eigenheid van volkeren ontstond pas op grote schaal vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw en resulteerde in nadenken en theoretiseren over zaken als nationale smaak en nationaal karakter. Tal van beschouwingen over de Nederlanders, hun gesteldheid en hun zeden werden geschreven, waarin de reflectie over het volkskarakter gestalte krijgt. Die belangstelling ontstond al tijdens de Republiek, maar kreeg een enorme impuls in de patriottentijd en de revolutiejaren, toen het Bataafs bestuur zich sterk inspande voor het instandhouden van het 'Nationaal Character'. In die tijdsspanne is huiselijkheid zelfs onder de 'Republikeinse deugden' gerekend. Dat het verschijnsel huiselijkheid een teken van restauratie zou zijn, opkomend na de revolutietijd is dus een onjuiste voorstelling van zaken.

De relatie van de poëzie met het volkskarakter bespreekt Rhijnvis Feith in zijn verhandeling: 'Iets over den smaak der Nederlanders in de Poëzij' uit 1791. Hij stelt vast dat Nederlanders liever dichters als Poot en Gessner dan Milton en Klop-

stock lazen, en wat de schilders betreft voorkeur hadden voor een koetje van Potter en een watervalletje van Ruysdael boven Rafaël en Correggio. Feith geeft een verklaring voor deze voorkeur voor het bekende:

'Als onze Natie in oogenblikken van uitspanning haar toevlugt tot een Dichtstuk neemt, wil ze op de gemakkelijkste en voor haar streelendste wijze door het zelve vermaakt worden. Een vers, dat inspanning vereischt, dat bestudeerd moet worden, om er het schoone en verhevene in te vinden, is voor haar, is voor haare wezenlijke behoefte op dat tijdstip, niet berekend. Een vers, dat over onderwerpen loopt, die haar nimmer in de natuur vermaakten, zal haar gewis in de navolging ook niet behaagen.'

Wat het Nederlandse volk het meest aanspreekt, aldus Feith, is een gemakkelijk verstaanbare kunstvorm, en de essentie van de nationale smaak schuilt in deze herkenbare onderwerpskeus.

De gehele op het volkskarakter gerichte beweging kreeg de wind mee toen na 1813 vooral de eenheid van het vaderland benadrukt moest worden in plaats van de voor de verschillende gewesten karakteristieke zeden. Dichters als Tollens eert men dan als de schatbewaarders van de huiselijke zeden van het vaderland tijdens de laatste jaren van zedenverbastering onder de buitenlandse overheersing. Men ziet er zelfs één van de belangrijkste oorzaken in van Hollands 'herstelling'.

Op de keper beschouwd is de opkomst van huiselijke dichters door de Franse Revolutie begunstigd. De opmars van deze dichtersgroep zou zonder de gelijkheidsideologie minder gemakkelijk verlopen zijn. Ondanks het feit, dat het merendeel van de huiselijke dichters geen klassieke opleiding genoten heeft (een gegeven, dat zij met vrouwelijke dichters gemeen hebben), slaagden velen erin de Parnassus te beklimmen, al werden sommigen er in de latere jaren dertig weer hardhandig van verwijderd. Mogelijk is hun vrijheidszin er ook verantwoordelijk voor, dat zij korte metten maakten met de meeste

poëtische regels, en het 'kunsteloze gedicht' tot de hoogste kunst verklaarden, een waar staaltje van nivelleringsdrift. Maar bovenal slaagden zij erin door te dringen tot nieuwe lagen van het lezerspubliek, waardoor de cultuurspreiding geen dode letter bleef.

Zeven jaar na de stichting van het Koninkrijk, in 1822, wordt het politiek belang van huiselijke poëzie opnieuw duidelijk aangetoond tijdens een lezing voor een departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Dan maakt men zonder pardon gebruik van de politieke potentie van Tollens' populariteit om de inwoners van de jonge staat te inspireren tot een nieuw elan, waarmee de opkomende onderlinge verdeeldheid in het vaderland bestreden moet worden. Nederland, zo wordt er gesteld, zou in de contemporaine poëzie van volksdichters als Tollens 'eene waarlijk nationale letterkunde' bezitten, die 'de geest der natie' uitdrukt. De weerspiegeling van het nationaal karakter van de Nederlanders in de huiselijke poëzie zag men in het pas gestichte Koninkrijk als een machtig wapen in de strijd voor de nationale eenheid, en tegen het gevaar van opnieuw de kop opstekend provinciale verdeeldheid. Paradoxaal genoeg is huiselijke poëzie in zekere zin politieke poëzie geweest.

Om iets van de toenmalige appreciatie van huiselijke poëzie te begrijpen moet bedacht worden dat men deze nationale poëzie op één lijn stelde met binnenhuistafereltjes van de hogelijk gewaardeerde Hollandse Schilderschool van de zeventiende eeuw: beide zouden uitingen van het volkskarakter zijn. Zo werd Hendrik Tollens de Gerard Dou van de Helicon genoemd. De kenmerkende overeenkomst was niet alleen de onderwerpskeus van het genretafereel, maar ook de voor de fijnschilders als Dou kenmerkende zeer gedetailleerde werkwijze met een overvloed aan details. Het fijne penseel is hun favoriete middel in tegenstelling tot de kwast, die een groots schilder als Rembrandt weet te hanteren. Op dezelfde wijze zag men de waarde van de huiselijke dichters. Er waren zeker dichters die

het in kracht en 'stoutheid' van de huiselijke dichters wonnen, maar de huiselijke dichters dichtten eenvoudig, bevallig, vol lieflijke en herkenbare details, en dat deed het hart zo ongelofelijk goed, aldus de kritiek.

Om te begrijpen waarom men de huiselijke poëzie als opvolger van 'inheemse' literatuur van de voorouders voorstelde is de inleiding belangrijk die Rhijnvis Feith schreef in zijn Catseditie uit 1790-1799. Cats wordt bovenal gepresenteerd als de vertolker van het Nederlandse 'oorspronkelijk karakter', waarvan anno 1790 de 'meeste grondtrekken' verloren gegaan zouden zijn. Feith projecteert in Cats' dichtwerken voor het publiek van zijn tijd de bijna verloren gegane huiselijke aard. Bij Feith wordt de beschrijving van het volkskarakter als het ware gekanaliseerd tot één hoofdstroom van eenvoud, trouw en kuisheid, die geleid zou hebben tot het voor de zeventiende eeuw kenmerkende huiselijk geluk; op zijn beurt zou huiselijk geluk weer de basis zijn voor de terugkeer van 's lands welvaart en politieke grootheid. Ook in andere verhandelingen krijgt Cats een plaats aangewezen als spiegel van de volksaard: zijn huiselijke tafereelen, zijn waarheidsgetrouwe en begrijpelijke voorstellingswijze ziet men als nationaal voorbeeld voor de huiselijke dichters.

Niet toevallig zal het zijn, dat Jeremias de Decker, die men eens dichter van 'de tafereelen des huisselijken levens' noemde omdat hij prachtige lijdichten over broer en vader geschreven had, ook tot voorloper gerekend wordt. Bij De Decker gaat het bovenal om de zachtheid van toon, die men nu bij de eigentijdse dichters meent terug te vinden. Ook Poot noemt men graag als voorbeeld, omdat niemand beter dan hij de 'vergenoegdheid' heeft uitgebeeld. Diens vers 'Akkerleven' met de bekende beginregels 'Hoe genoeglijk rolt het leven/ Des gerusten lantmans heen' noemt Willem de Clercq 'wel het meest nationale gedicht in onze geheele dichtkunst'. Het herdenkingsgedicht van zijn moeder, dat Poot twaalf jaar na haar overlijden schreef, hoort

ook tot de grote voorbeelden. Verder rekt men tot voorlopers van de huiselijke poëzie: Dirk Smits, O.Z. van Haren, Hieronimus van Alphen en Rhiynvis Feith. De huiselijke dichters zijn wel als Rotterdamse school van Tollens tegenover de Amsterdamse school van Cornelis Loots geplaatst, een school die gekenmerkt werd door een verheven onderwerpskeuze en een krachtige toon. Die indeling doet geen recht aan huiselijke dichters als de beide Amsterdamse gebroeders Klijn en de Groninger Spandaw.

De gedetailleerde beschrijvingswijze van de huiselijke poëzie riep ook bedenkingen op in de kritiek, al was dat pas vanaf de jaren twintig. Wat aan de huiselijke poëzie in die jaren het meest ging opvallen, waren minder de gevoelvolle, sfeervolle gemoedsuitstortingen van het vaderlijk hart dan de soms al te nauwgezet getekende binnenhuistafereltjes. De nationale smaak leek eerder een reproductief dan een creatief karakter te hebben: 'de smaak der Hollanders [zou zich] meer tot het kopiëren der natuur' bepalen dan tot het scheppen van nieuwe beelden, zo stelde het *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak* in 1822 vast. En in hetzelfde jaar, wanneer ook de populariteit van Tollens een toppunt lijkt te bereiken, vraagt de Groningse professor Lulofs zich af of de nationale smaak niet die van Pieter Realiteit is, die slechts de 'akker van het Ware en het Wezenlijke' beploegt, en 'het Romantische verbeeldingspel' liever aan het buitenland overlaat. Al signaleert een tijdschrift eind 1829 bij het publiek nog een 'blinde bewondering' voor Tollens, en al zorgt de Belgische opstand in 1830 en 1831 voor een opleving van alles wat met nationale trots te maken heeft, vanaf 1828 sluipt er een behoedzame toon in de recensies van huiselijke poëzie.

De huiselijke poëzie gaat in feite aan eigen populariteit te gronde. Eén van de negatieve effecten van de populariteit van de 'smaak der natie' was het leger van Tollensepigonon dat opkwam; tijdschriften maken melding van een 'legioen' van halve

en hele dichters. De jongere generatie van de tijdschriften Apollo, Argus, Nederlandse Mercurius, en Vriend der Waarheid, wist daar wel raad mee, ridiculiseerde het huiselijk dichtwerk door de dichters te kijk te zetten als dichtende huisvaders, en pakte tenslotte ook de meester zelf aan. Aan het geluk hadden zij geen boodschap, en zeker niet aan het huiselijk geluk.

Een belangrijke rol bij de negatieve beeldvorming van de periode 1815-1830 is gespeeld door de jonge intellectuelen van de generatie die rond 1800 werd geboren. Samen met de kritiek op het nationalisme, die van veel later datum is, is deze groepering van onder andere 'avantgarde-liberalisten' verantwoordelijk voor de negatieve beeldvorming van de periode. Er is een bereidheid nodig de eerste decennia van de negentiende eeuw op hun eigen merites te beoordelen. Omdat de literatuurgeschiedenis zich vereenzelvigd heeft met de visie van *De Gids* (en zijn voorgangers), en in tweede instantie met de visie van de Tachtigers, is het moeilijk geworden de poëzievernieuwing van de dichters der huiselijkheid duidelijk in beeld te krijgen. Zo is ook het zicht verloren op wat een van de vroegste vormen van massaconsumptie van poëzie geweest is uit de geschiedenis van de Nederlandse dichtkunst.

De leidraad voor de samenstelling van deze bundel was de mate waarin een gedicht, of de bundel waar in het vers uit kwam, in de toenmalige literaire kritiek opgang maakte, of anderszins de aandacht trok. Vanuit deze kerngroep is de bundel aangevuld met gedichten die een bepaald voor het thema karakteristiek gedachtegoed weergeven.

Het onderwerp huiselijkheid krijgt in deze bundel gestalte via de gang van het huiselijk leven, van de wieg tot het graf. Twee onderdelen vragen nadere explicatie. Ten eerste het onderdeel 'verliefdheid', waarvoor de voorbeelden zich in veel geringere hoeveelheid aandienen dan bij de andere onderdelen. Om de woorden van Willem de Clercq uit 1824 te citeren: 'op hoe vele schilderijen van huiselijk geluk wij ook roemen mo-

gen, ons [ontbreken nog] de PHEDRA'S, ZAIRE'S, DESDEMONA'S en THEKLA'S van den vreemdeling.' Hij stelt vast, dat in de Nederlandse literatuur de fatale kant van de liefde ontbreekt omdat de liefde zich hier vertoont in het eerbaar kleed van de huwelijksliefde. Voor de huiselijke poëzie geldt dat liefdesgedichten vooral te vinden zijn onder de gelegenheidsgedichten voor verjaardagen, huwelijksfeesten en dergelijke. In eerste instantie heeft dat te maken met de leeftijd van de dichters. De meeste dichters in deze bundel zijn geboren in de jaren zeventig van de achttiende eeuw; Warnsinck, Borger en Lulofs zijn van de jaren tachtig, terwijl alleen Nierstrasz van een jongere generatie is, namelijk geboren in 1796. Ten tijde van de opkomst van huiselijke poëzie, rond 1815, waren de meeste huiselijke dichters dus al ver in de dertig, en hun meeste bundels schreven zij in de vijftien jaar daarna. Maar ook wanneer huiselijke dichters jong verliefden beschrijven, wordt de verliefdheid eerder aangeduid dan uitgediept en het perspectief van het huwelijk lijkt alle hartstochtelijke gevoelens te stroomlijnen.

Een verklaring geven voor het feit dat ook het onderwerp vaderland in de reeks van het wieg tot het graf voorkomt, is eigenlijk overbodig. Immers: de Nederlander in zijn huiselijkheid tonen was op zichzelf al een vaderlandslievende daad. Het typerend vaderlandse karakter van huiselijkheid was zo vanzelfsprekend, dat men het woord 'huiselijk' zelfs wel door het woord 'inheems' verving. Wat voor de huidige lezer verloren gaat is dat ieder vers, iedere schets van een inheems tafereel in feite gelezen moet worden als een politiek statement. Om daarvan iets te behouden heb ik een aantal verzen geselecteerd waarin ook nog apart over het vaderland gesproken wordt.

Tot slot moet de vraag nog beantwoord worden waarom in deze bundel dichters als Beets en Ten Kate niet opgenomen zijn, die toch ook het huiselijk leven hoog in het vaandel hebben staan. De beperking tot de strikte dichters der huiselijkheid uit de eerste vier decennia van de eeuw heeft te maken met het feit,

dat al te vaak huiselijke dichters met dominee-dichters vereenzelvigd worden. Allereerst is onder de hier verzamelde dichters geen dominee aanwezig. Ze zijn fabrikant (Tollens, Barend Klijn, Harmen Klijn, Warnsinck), uitgever (Immerzeel), ambtenaar (Van Loghem), jurist (Spandaw), toneelspeler en boekhandelaar (Westerman), hoogleraar (Lulofs en Borger) en handelsman (Nierstrasz). Nicolaas Beets zelf zet ons op het spoor van een essentieel verschil tussen beide werelden. Het is niet alleen dat hij, sprekend over Tollens, vaststelt dat bij Tollens de godsdienst niet dieper gaat dan het geval is bij een 'natuurlijke godsdienst', maar hij mist in Tollens ook een gevoel voor 'het innerlijk derven' van de mens, het menselijk tekort dus, en een gevoel voor het menselijk lijden. Tollens' levensopvatting schijnt te bestaan in een 'dankbaar genieten', stelt Beets teleurgesteld vast. Wat Beets als opvolgende generatie in zijn ergernis miskent en bestempelt als 'epicurische lafhartigheid', is van een afstand beter te zien: zolang de geluksfilosofie het menselijk handelen bestuurt, zijn diepere inzichten in het menselijk lijden en het menselijk tekort ondenkbaar... en is ook de romantiek onmogelijk.